

Constrenchas fonologicas e morfologia del plural : lo ròtle de la “cavilha” dins l’occitan de Graulhet

1. Las marcas del plural

Dins l’occitan lengadocian de Graulhet, lo marcatge del plural s’organiza sus un sistèma regular d’alternàncias en foncion del contèxte de sillabacion. Davant vocala, autrament dich en posicion d’ataca sillabica, lo morfèma es invariablament [z] ([luze'fans] “los enfants”). En còda, la realizacion del plural es en [s] davant las oclusivas sordas ([las'pɛls] “las pèls”, [las'tawlɔs] “las taulas”, [luskyrbe'lets] “los curvelets”) e en jod davant totas las autras consonantas ([laj'bestjɔs] “las bèstias”, [luj'dets] “los dets”, [laj'fennɔs] “las femnas”, etc.)

Dins lo lexic, remarcam que, en còda, [s] s’encontra pas jamai davant d’autra consonanta que [p t k], çò que sembla de nos indicar que l’alternància entre [s] e [j] del plural pòt èsser religada a de constrenchas sillabicas qu’enebisson la preséncia de [s] dins d’unes contèxtes especifics.

Mas se lo morfèma de plural se deu plegar a de constrenchas sillabicas, presenta tanben un foncionament per part autonòm. Se sap qu’en occitan, una sillaba barrada finala pòrta l’accent (1a), mentre qu’una sillaba dubèrta es atòna (1b). A la diferéncia d’una [s], part del material lexical, l’/s/ de la morfologia¹ es pas presa en compte dins la rima finala, pel calcul del pè.

-1-	a	b
	[(us)(tal)] “ostal”	[(pɔr)(tɔ)] “pòrta”
	[(pas)(tis)] “pastís”	[(kan)(tɔ+s)] “cantas”
	[(fran)(ses)] “francés”	[(fen)(nɔ+s)] “femnas”

La plaça del morfèma de plural dins l’esquèma sillabic es pas constrencha. Lo morfèma pòt trobar sa plaça dins tota posicion sillabica liura. Aquò fa que, dins la sillaba graulhetòla, lo morfèma de plural es en còda se la sillaba finala es dubèrta (2a) o en posicion extrasillabica se la còda es ocupada (2b). Dins lo cas que la posicion extrasillabica es ocupada, lo morfèma de plural se plaça en posicion extrasillabica (2c). Enfin, se la sillaba finala s’acaba per una [s] sola o una [s] plus oclusiva, trobam un plural dich sillabic (2d).

-2-	a- (fen)(nɔθ)+S _{plur.}	→	[(fen)(nɔs)] “femnas”
	b- (pal)+S _{plur.}	→	[(pal)(s _θ °)] “pals”
	c - (kun)(ten)(t _θ °)+S _{plur.}	→	[(kun)(ten)(s _θ °)] “contents”
	d- (bɔs)(k _θ °) +S _{plur.}	→	[(bɔs)(kes)] « bosques »

¹ Que s’agisca del morfèma de plural o del morfèma de conjugason.

(es)(pes) +s_{plur.} → [(es)'(pe)(ses)] « espesses »

Amái la plaça del morfèma siá pas constrencha dins la sillaba, lo morfèma de plural pòt pas violar l'esquèma sillabic maximal. L'esquèma sillabic maximal en posicion finala es CVCC ([(bɔs)(k)] “bòsc”). Se una forma lexicala de la consonanta extrasillabica se tròba davant un mot de l'iniciala consonantica, la consonanta extrasillabica es pas sillabada [(bɔs)(ne)(gre)] “bòsc negre”. Mas se lo morfèma comença per una ataca vuèja, la consonanta extrasillabica pòt èsser sillabada dins l'ataca seguenta [(bɔs)(kes'ky)] “bòsc escur”. Aquela constrenchas valon tanben pel morfèma de plural. Lo singtama nominal tot pòrta las marcas de plural, mas en ligason, après una còda legitima [n r l w j] e dabans un mot de l'ataca ocupada, la marca de plural es pas sillabada (3a). Pasmens, se las constrenchas sillabicas empachan la realizacion de la nasala coronala finala, lo morfèma de plural pòt èsser sillabat en còda (3b).

3- Chabbert 1959 : 277-279²

a-	[luj 'riw de la mun'taɲɔ]	“los rius de la montanha”
	[de bjɔw 'grases]	“de buòus grasses”
	[lus pibul traw'kats]	“los pibols traucats”
b-	[de kamij faŋ'guzes]	“de camins fangoses”
	[lus putuj de laj 'drɔllɔs]	“los potons de las dròllas”

A la diferéncia del provençal, l'occitan lengadocian autoriza la sillabacion dels segments extrasillabics, las obstructas sordas [p t k tʃ³]. Una oclusiva sillabada dins una còda vuèja es sistematicament neutralizada en [t] davant lo morfèma de plural (4). Aquel segment neutralizat a tendéncia a s'escafar en ligason davant consonanta⁴.

- 4- [kɔp] “còp”
 [kɔts] “còps”
 [de,kɔske'ja] “de còps que i a”

1.1. La cavilha de plural

Cossí s'explica la variacion del morfèma de plural ? Entre la varianta vosada [z] e la varianta desvosada [s] es possible de definir una alternància fonologicament motivada. Dins l'encastre de la sillaba, lo morfèma de plural es vosat quora pòt èsser sillabat dins una ataca vuèja (5). Es desvosat en finala (còda de sillaba o posicion extrasillabica).

- 5- (lu)(ze)(fan)(s_o) “los enfants”
 | |
 [+vos.] [-vos.]

Per çò qu'es del plural en jod, sembla mai complicat de far d'aquela varianta del morfèma plural un tractament fonologic blos. Es pas possible d'explicar per la fonologia sola

² Los exemples son manlevats a l'albigés, mas las constrenchas sillabicas son identicas a Graulhet.

³ [ts] a Graulhet.

⁴ De notar la diferéncia de tractament entre los grops [ts] del plural e l'afriquada [tʃ]. La forma [mjɛts] farà pas jamai *[mjɛs] “mièg” dabans una oclusiva, mas en escambi serà geminada ([mjɛkkɛts]) “mièg-cuèch”.

lo passatge de [s] a [j]. Lo jod apareis en ligason dabans tota altra consonanta que [p] [t] [k]. Dins lo lexic, l'alternància entre [s] e [j] a pas la regularitat que pòt aver per la morfologia. Mai d'un còp, l'amudiment de [s] mena pas a remplaçar lo segment per quicòm mai (6a). Pel plural (o mai per lo morfologia verbala), l'alternància entre [s] e [j] es regulara (6b), de tal biais que lo procèsus pòt èsser solament qualificat de fonologic, mas que respond a una necessitat morfologica.

6- a- /s/ lexical

[lu'mes]/[lumede'maj] “lo mes de mai”
 [pas] / [paskap] “pas cap/ [pares] “pas res”/[pajmajt] “pas mai”

b- /s/ morfologic

[lujdus]/[lujdujmaj'natses] “los dos mainatges”
 [dunaras]/[jedunarajlubun'tsun] “li donaràs lo bonjorn”

Dins l'oposicion que se desgatja, se vei clarament que [j] a un estatut morfologic que son ròtle es aquí de senhalar lo plural o encara la segonda persona par la conjugason. Se l'escafament d'[s] pòt èsser vist coma una consequéncia de las constrenchas sillabicas, es la necessitat del marcatge morfologic qu'impausa de mobilizar sistematicament [j] dins aquel cas. Las constrenchas de sillabacion (lo fach que /s/ pòsca pas èsser sillabat dabans la màger part de las consonantas) impausan de mobilizar una forma morfologica supletiva.

Aquela forma la sonarai “cavilha”. La cal concebre, aquela cavilha, coma un segment de la valor morfologica que pòt èsser mobilizat coma forma supletiva d'un morfèma escafet per las constrenchas sillabicas. Per l'ora, es dificil de saber, se cal definir aquela cavilha coma un material que se deu restacar al morfèma o alara se s'agís d'un segment mobilizat per default.

1.2. La question dels articles contractats

Lo sistèma regular d'alternàncias que venèm de desgatjar pel plural graulhetòl pausa problèma per descriure lo foncionament dels articles masculins plurals contractats amb de preposicions (7). En particular, lo marcatge del plural davant vocala correspond pas dirèctament al marcatge observat pels articles definits sols. Aquí ont podèm esperar una forma en [z] dabans los mots de l'iniciala vocalica, trobam un doble marcatge en [-jz]. Aquela sequéncia apareis d'un biais regular a Graulhet.

7- articles contractats amb preposicions

	sing.	plur.
- davant p t k	[syl ka'mi] “sul camin” [pel pi'tju] “pel pichon” [syl tew'lat] “sul teulat”	[sys ka'mis] “suls camins” [pes pi'tjus] “pels pichons” [sys tew'lats] “suls teulats”
- davant altra consonanta	[pelmaj'natse] “pel mainatge” [syl 'ðet] “sul det” [dal 'liβre] “del libre”	[pejmaj'natses] “pels mainatges” [syj'ðets] “suls dets” [daj 'liβres] “dels libres”

- davant vocala	[ala'mik] “a l’amic”	[ajza'mits] “als amics”
	[dɔle'fan] “de l’enfant”	[dajze'fans] “dels enfants”
	[syllus'tal] “sus l’ostal”	[syjzus'talses] “suls ostales”
	[per'lòme] “per l’òme”	[pej'zòmes] “pels òmes”

Aquelas formas de plural son atestadas dins una bona part de l’airal lengadocian (Tarn : Lieutard 2000 ; Chabbert 1959 ; Avairon, Cantal : Jagueneau 1979 ; Erau, Losera, Gard : Roque-Ferrier 1876). Ronjat (1937 : § 489) ne parla, mas las considèra coma arcaïcas a Tolosa.

L’altern. –s devant consonne dure ou voy., -i devant consonne molle est assez ancienne, mais elle n’a pas partout la régularité qu’on attendrait et qu’indiquent certains exposés trop schématiques. Elle a compris un troisième terme, -is devant voy., assez régulièrement représenté chez Goudelin, mais à peu près complètement éliminé aujourd’hui sauf pour « les » devant voy. les et lis < leis, employés concurremment à Toulouse. Goudelin écrit toujours *las* au féminin ; masc. *les a-* à côté de *deis –a, deis ou-, ais a-, ais e-* ; *les pl-, des t- ; des l-, des m-* (...)

Cossí interpretar aquela combinason ? Qué representa lo jod e qué representa lo [z] ? S’agís de definir, a partir de l’analisi d’aquelas formas de plural, s’es possible d’i religar lo segment definit coma “cavilha”, valent a dire un segment morfològicament especificat, que sa sillabacion es fonològicament condicionada.

Dins l’encastre sillabic causit, es possible de retèner e de discutir tres ipotèsis per ensajar d’explicar aquels plurals. Siá la cavilha es un plural e la sonòra [z] que seguís es pas qu’una forma epentetica per defugir un iat, siá la cavilha forma amb l’izada una forma complèxa de plural, siá encara lo jod a una altra valor que cal encara definir.

2. Una forma epentetica ?

La concepcion de [z] coma consonanta epentetica es l’analisi classica facha en provençal quora l’article plural es seguit d’un substantiu de l’iniciala vocalica (*[lej'zòme] → [lej'zòme] « leis òmes ».)

Istoricament⁵, l’avaliment de /s/ coma marca del plural e la fixacion en [ej] del plural provençal (en [i] pel provençal rodanenc) permet de pausar sens problèma que [z] es pas qu’una consonanta epentetica. Aquela ipotèsi es tanben la que reten Dalbera (1994 : 245-246) per analizar l’occitan de Pelha, dins l’airal niçard, que lo [z] i jòga pas qu’un ròtle de ligason.

Pelha : [i'vakɛj] [izur'tigɛj] [ajpi'tjunɛj] [ajza'bejej]

Alors que dans les autres systèmes qui connaissent la variation j/z la distribution de ces deux éléments est complémentaire (j devant consonne, z dans tous les autres contextes), elle apparaît comme tout autre dans le cas qui

⁵ Cf. Ronjat (1937 : § 534 a) per la localizacion e lo foncionament de l’article plural provençal.

nous intéresse : *j* appartient uniformément au formant de pluriel tandis que *z* intervient seulement à titre d'élément de liaison entre glide et voyelle au pluriel, mais aussi au sing. ([mɔwza'di] "il me l'a dit").

Las semblanças de las formas [ajza'bejɛi] a Pelha, [ajza'beʎos] a Graulhet, poirián far pensar que lo foncionament es similar dins los dos parlars. Es çò que fa Chabbert (1959 : 277) qu'establís una analogia entre las formas tarnesas e las formas provençalas e dona aital a la sonòra [z] una propietat epentetica que sa foncion seriá de defugir un iat.

Les articles contractés conservent la vocalisation tout en ajoutant un (z) euphonique de liaison.

Aquò explica pas perque trobam una "vocalizacion" de la marca de plural dins un contèxte ont la sola sillabacion de [z] deuriá pas pausar de problèma per l'expression del plural. De tot biais, un plural en [j] es de mal concebre davant una vocala en lengadocian e es subretot de mal conciliar amb lo foncionament des articles sols. Ja qu'avèm un [z] pels determinants sols ([luze'fans] "los enfants"), poiriam logicament esperar la forma *[daze'fans] pels articles contractats amb de preposicions (aquela darrièra forma, se fonciona pas per Graulhet, es pasmens plan atestada dins mai d'un parlar lengadocian).

Per contra, çò que se pòt concebre mai aisidament es que, dins d'unes cases, la sillabacion del morfèma de plural dins l'ataca seguenta se pòt acompanhar de la sillabacion de la cavilha. Aquela concepcion s'endeven amb l'ipotèsi d'una marca dobla de plural.

3. Doble marcatge del plural ?

Dins las formas en [-jz], sembla possible de far l'ipotèsi que s'agís d'un doble marcatge del plural. Es la que reten Jagueneau (1979 : 64) :

Devant voyelle, l'apparition de [j] peut ne pas entraîner l'effacement de [z]

S'es efectivament possible de concebre qu'avèm afar aquí a un doble marcatge de plural, res nos permet pas d'explicar çò que ne pòt èsser a l'origina, nimai quala es la necessitat d'un tal marcatge pel plural ?

Dins l'encastre sillabic, se fasèm l'ipotèsi que lo doble marcatge del plural es possible, cal admetre qu'es la sillabacion de [z] en ataca vuèja que desliura la còda e que permet aital al segment conjonch de plural [j] d'èsser sillabat. Mas aquí jod pèrd la valor de cavilha precedentament definida, autrament dich se substituís pas mai al morfèma de plural escafat per las constrenchas sillabicas. Nos trobam donc acarat a una situacion ont, dins de condicions identicas de sillabacion per l'article sol o per l'article contractat, lo tractament morfologic es clarament diferenciat.

Dins l'ipotèsi, ont, istoricament, l'occitan de Graulhet auriá conegut un plural complèxe en [jz] pels determinants isolats, se compren pas tròp plan perque una simplificacion pels determinants auriá pas tanben aduch una simplificacion pels articles contractats.

Un marcatge del plural en -i es atestat dins lo ròdol graulhetòl a l'Edat mejana : dins las cartas de la Salvetat-Montdragon (Gallacher 1978 : 341) ne trobam qualques exemples :

Seuls les adjs. et les prons. possessifs, sans doute sous l'influence analogique de li (C-S plur. de l'art.def.) revêtent la terminaison -i.

Lafont (1967 : 60) senhala tanben l'existéncia d'aquelas formas per l'Albigés.

Il existait en a.oc. des traces d'un formant -i de cas sujet pluriel, analogique de (il)li >li. Le formant a été signalé surtout dans les textes du lang. central (Carcassés, albigeois, Rouergue, toulousain), etc...Ce fait est condamné par les Leys d'amor (II, 204)

Es possible qu'istoricament la preséncia d'aquel article pural "li" aja produch una redistribucion dins lo marcatge del plural graulhetòl. La marca -is que trobam sus mai d'una forma adjectivala a Tolosa o dins lo lauragués apareis segon Ronjat (1937 : § 489) coma l'eiretatge modèrne del marcatge en -i :

Les pluriels de ce type [en -i] sont usités aujourd'hui sous la forme -is, soit l'ancien -i + -s désinence ordinaire du plur. (...) laur. toul. -is généralement restreint a la position devant subs., ex. pichounis passes « petits pas » (...)

L'existéncia uèi encara de formas adjectivalas en "-is" a Tolosa ("aquestis afars" per exemple) pòt permetre d'establir un ligam amb las formas senhaladas çai-subre per Ronjat a Tolosa, mas la question es mai problematica per Graulhet ont cap de marca en -is s'encontra pas. Se s'agís, dins l'occitan graulhetòl, de la servança d'una forma complèxa de plural, se pòt pas religar a la subrevivéncia d'una altra forma complèxa de plural, identificabla dins d'autres contèxtes.

La sola causa que se pòsca reténer amb assegurança es que la morfologia jòga amb las constrenchas sillabicas en utilizar los espacis sillabics liures (la preséncia de jod permet d'efièch d'optimizar las possibilitats sillabicas en ocupar totas las posicions disponiblas), mas l'asimetria de foncionament que venèm de desgatjar permet dins l'occitan graulhetòl de metre en dobte l'ipotèsi d'un doble marcatge del plural (mentre qu'aquela ipotèsi es mai aisidament sostenibla per las varietats d'occitan que presentan de formas adjectivalas en "-is").

Podèm pensar que la preséncia de [j] abans [z] dins los grops preposicionals pòt correspondre a quicòm mai e que s'aquela cavilha es presenta solament dins los articles contractats amb preposicion, es justament la constitucion particulara d'aquels articles contractats amb de preposicions qu'es a l'origina de la seleccion de jod.

4. La cavilha : element de substitucion ?

A qué pòt correspondre l'informacion donada per [j] se consideram que [z] representa la marca de plural ? Podèm notar que los articles feminins que seguisson una preposicion son pas contractats e qu'avèm donc tres informacions morfologicas ([de laj 'fennɔs] "de las femnas") : lo morfèma de feminin [a], de plural [j] e lo de definitud [l]. Dabans los mots masculins de l'iniciala consonantica podèm notar la pèrda de la marca de definitud ([das pitjus] "dels pichons"). Pasmens aquel morfèma es present dins qualques varietats d'occitan. Ronjat (1937 : § 533) per exemple nòta l'alternància "as" davant consonanta, "als" davant vocala en Aquitània.

Se vei plan a partir d'aquel exemple aquitan que la condicion de sillabacion del morfèma de definitud es ligada a de constrenchas de sillabacion. La preséncia del morfèma de

plural en ataca vuèja de la sillaba seguenta, desliura la còda e autoriza aital la sillabacion en còda del morfèma de definitud (que demòra absent se la còda es ocupada).

Lo fenomèn es identic dins lo Sarladés ont trobam “del” davant consonanta al singular, “des” al plural davant p t k, “deu” davant las autres consonantas e la forma “deus” al plural davant vocala (Ronjat 1937 : §534). Dabans [z], lo sarladés vocaliza [l]. [w] dins la forma [dewz] deu probablament èsser associat a la marca de definitud.

Dins quina mesura, es possible de pensar qu’existís un ligam entre la marca de definitud e la preséncia de [j] dins [dajzefans] ? Se Graulhet presenta pas cap de forma coma [dawzefans], aquò ven de çò qu’existís pas a Graulhet d’alternàncias entre [l] e [w]. Istorically, [l] a donat [w] davant [t] [d] [s] [z] (formas lexicalas : “cauç”, “caud”, etc.). Mas delai aquelas formas lexicalizadas, l’alternància fonologica es pas possible. Se /l/ pòt pas èsser sillabat per de rasons fonologicas, sembla que generalament siá pas remplaçat. Las formas de conjugason al futur senhalan la tendéncia de la laterala a s’escapar.

[kal] “cal” present	[ka'dra] “caldrà” futur
[bal] “val” present	[ba'dra] “valdrà” futur

Lo fach que la laterala pòsca pas èsser sillabada dins mai d’un contèxte consonantic, pòt menar a rendre la còda sillabica disponibla per quicòm mai, mas sembla ben que la condicion de sillabacion de [j] dins aquel cas, la calga religar a l’impossibilitat de sillabar la marca de definitud dins aquel contèxte. Autrament dich, l’emergéncia de [j] dins [dajzefans] es solament possible perque un autre segment, el, pòt pas èsser sillabat. S’es lo cas podèm tornar balhar lo nom de cavilha a [j] dins aquel contèxte. Aquela perspectiva s’endeven plan amb l’abséncia de [j] dins [luzefans] ont cap de segment deu pas èsser “cavilhat”.

Demòra lo problèma d’identificacion d’aquela cavilha. Se s’agís d’una cavilha que se substituís al marcatge de definitud, cal definir lo jod coma un segment mobilizable per default e que pòt prene dins un contèxte particular la valor del morfèma que s’i substituís. Mas res empacha pas de pensar tanpauc, que l’impossibilitat de sillabar la marca de definitud siá una condicion prealabla per qu’una altra marca, quina que siá, prenga sa plaça. S’aquela darrièra ipotèsi pòt èsser retenguda, podèm pensar que l’impossibilitat de sillabar la marca de definitud, demorada subjacent, es la condicion per qu’una marca suplementària de plural pòsca “parasitar” sa plaça⁶.

Conclusion

La preséncia de la cavilha mòstra que, dins d’unes contèxtes, l’informacion ligada al morfèma es mai importanta que lo contengut fonic del morfèma. Sa preséncia dins la sillaba permet de senhalhar una informacion morfologica que sa valor se deu desgaçar del contèxte. Mas son aparicion dins los articles masculins contractats amb de preposicion a costat de la marca “legitima” de plural pausa la question de la natura e del foncionament d’aquel segment. La cavilha se pòt donc definir coma un material morfologicament especificat, que sa realizacion es fonologicament condicionada. Lo jod [j] apareis regularament a Graulhet coma segment que dins d’unes cases pòt èsser religat a un material morfologic que las constrenchas de sillabacion permeton pas de sillabar, mas que dins d’autres “parasita” la plaça d’un morfèma demorat subjacent sens que siá vertadièrament possible d’establir un ligam amb aquel morfèma. La cavilha sembla donc que la podèm definir coma un supletisme morfologic

⁶ Avèm vist dins los exemples [luj riw de ...] e [lus kamiŋ faŋguzes] que [j] podíá èsser sillabat se una consonanta podíá pas èsser sillabada.

que permet d'assegurar lo marcatge morfològic dins los casos ont las constrenchas sillabicas blòcan la sillabacion de l'informacion morfològica que deu èsser exprimida, autrament dich s'agís de la reparacion morfològica d'una forma fonològicament impossibla.

REFERÉNCIAS BIBLIOGRAFICAS

- CHABBERT, R. (1959), « Quelques remarques de phonétique : s final », *Revue du Tarn*, 277-279, Albi.
- DALBERA, J.-P. (1994), *Les Parlers des Alpes maritimes : étude comparative, essai de construction*, Yeovil (Grande-Bretagne) : Association Internationale d'Études Occitanes.
- GALLACHER, D.B. (1978), *Les Chartes de La Salvetat-Mondragon, Textes albigeois du XIIIème siècle*, C.E.O., Montpellier : Université Paul Valéry.
- JAGUENEAU, L. (1979), *Recherche sur l'opposition singulier-pluriel en occitan central*, thèse de 3ème cycle, Poitiers.
- LAFONT, R. (1967), *La phrase occitane*, Paris : PUF
- LIEUTARD, H. (2000), *Phonologie et morphologie du parler occitan de Graulhet (Tarn) : structure, contenu et rôle de la syllabe*, thèse de doctorat, Université de Montpellier III
- RONJAT, J. (1930-32-37-42), *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*, 4 vol., Montpellier : Société des Langues Romanes (1980, Genève : Slatkine reprints; Marseille : Laffite reprints).
- ROQUE-FERRIER, A. (1876), « De la double forme de l'article et des pronoms en langue d'oc », *Revue des langues Romanes*, t. XL, n°1-4, 125-137, n°11, 254-257, Montpellier : Société d'Étude des Langues Romanes.

© **Linguistica Occitana 1 (junh de 2004) [www.revistadoc.org]**

© **Arvèi Lieutard - 2004**